

BRANIMIR BELAJ – DARKO MATOVAC

O KOGNITIVNIM TEMELJIMA DISTRIBUCIJE I ALTERNACIJE PRIJEDLOGA *U* I *NA* U HRVATSKOME JEZIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.30.1.04](https://doi.org/10.3986/JZ.30.1.04)

O kognitivnih temeljih distribucije in alternacije predlogov *u* ‘v’ in *na* ‘na’ v hrvaščini

V prispevku z metodološkim aparatom teorije konceptualne metafore in metonimije ter kognitivne slovnice analiziramo kognitivne temelje distribucije in alternacije predlogov *u* ‘v’ in *na* ‘na’ v hrvaških predložnih zvezah, v katerih predložna dopolnila označujejo prevozna sredstva, kraje, ustanove ter lokacije in dogodke. Prispevek izhaja iz predpostavke, da vsak konkretniji pomen obeh predlogov predstavlja elaboracijo njihovih shematskih pomenov intralokalnosti in supralokalnosti.

Ključne besede: predlog *u* ‘v’, predlog *na* ‘na’, distribucija, alternacija, shematski pomen, hrvaški jezik

The Cognitive Foundations of Distribution and Alternation of the Prepositions *u* ‘in’ and *na* ‘on’ in Croatian

This article uses the methodological apparatus of conceptual metaphor and metonymy, as well as cognitive grammar, to analyze the cognitive foundations of the distribution and alternation of the prepositions *u* ‘in’ and *na* ‘on’ in Croatian prepositional phrases in which prepositional complements denote means of transport, inhabited places, institutions, various selected locations, and events. The article starts with the assumption that each more specific meaning of these prepositions represents an elaboration of their schematic meanings of intralocality and supralocality.

Keywords: preposition *u*, preposition *na*, distribution, alternation, schematic meaning, Croatian language

1 Uvod

Budući da je prostor temeljna kognitivna domena koja je na različite načine (implicitno ili eksplicitno, doslovno ili metaforički) prisutna u (gotovo) svim jezičnim

Branimir Belaj ■ Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet ■ bbelaj@ffos.hr ■ <https://orcid.org/0000-0002-2334-9673>

Darko Matovac ■ Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet ■ dmatovac@ffzg.unizg.hr ■ <https://orcid.org/0000-0003-2919-2029>

Ovaj je rad izrađen u okviru projekata *Semantičko-sintaktička klasifikacija glagola u hrvatskom jeziku* (SEM-TACTIC) (IP-2022-10-8074) i *Hrvatski prijedlozi u upotrebi – semantička i sintaktička analiza* (HRPA) (HRZZ-IP-2022-10-6867), koje u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost.

izrazima, determinatori prostornih odnosa, u prvome redu prijedlozi, glagolski prefiksi i glagolske čestice, kao prototipni načini kodiranja prostornih informacija u indoeuropskim jezicima, od samih su početaka bili jedno od središnjih područja istraživanja u kognitivnoj lingvistici (npr. Janda 1986; Lakoff 1987; Taylor 1995), a moglo bi se čak i reći da je intenzivan razvoj kognitivne lingvistike i započeo upravo analizom engleskoga prijedloga *over* (Brugman 1981) i engleskih glagolskih čestica *up* i *out* (Lindner 1981). I mnogi prijedlozi u hrvatskome jeziku analizirani su primjenom kognitivnolingvističke metodologije (v. Šarić 2008 i 2014 ili Matovac 2017 te literaturu koja se tamo navodi), a u ovome radu taj će se metodološki okvir, konkretnije metodološki aparat teorije konceptualne metafore i metonimije (Lakoff – Johnson 1980) te kognitivne gramatike (Langacker 1987; 1991; 2008), primijeniti kako bi se opisale i analizirale konstrukcije s prijedlozima *u* i *na* te kako bi se objasnila kognitivna uvjetovanost alternacije tih prijedloga uz određene tipove prijedložnih dopuna. Primjerice u radu će se analizirati i objašnjavati alternacija prijedloga *u* i *na* u konstrukcijama u kojima se kao prijedložne dopune pojavljuju različite ustanove i institucije, kao u primjeru **1a** i **1b** iz korpusa *hrWaC*, a slično se vidi i u slovenskim primjerima **2a** i **2b** iz korpusa *slWaC*.

- [1a] *Do prije nekih 15 godina sam i sama radila u školi (predavala sam engleski jezik).*
 [1b] *Vjerujem da velik broj onih koji studiraju npr. književnost, a često i strane jezike, zaista i žele biti profesori književnosti ili stranih jezika i raditi na školama.*
 [2a] *Tako bi v pripravištvu lahko delal v šoli kot profesor brez enega samega nastopa pred razredom.*
 [2b] *Na informativnih dnevih so dijaki obiskovalcem prikazali delček tega, kar se učijo in delajo na šoli v okviru programa naravovarstveni tehnik.*

U radu će se poći od pretpostavke da je svaka specifičnija upotreba prijedloga *u* elaboracija njegova shematičnoga značenja intralokalnosti te da je svaka specifičnija upotreba prijedloga *na* elaboracija njegova shematičnoga značenja supralokalnosti. Značenja intralokalnosti i supralokalnosti pak temelje se na dvjema predodžbenim shemama – shemi SPREMNIKA i shemi POVRŠINE. Naglasak će biti na konstrukcijama s prijedlogom *na* jer je riječ o jednome od značenjski najslabijih odnosno najpolisemnijih prijedloga u hrvatskome jeziku, a posebna će se pozornost posvetiti uočavanju konceptualnosemantičkih razlika i odnosa između konstrukcija s prijedlogom *na* i konstrukcija s prijedlogom *u*.

Analiza koja će biti predstavljena u ovome radu temelji se na primjerima pribavljenim pretragom korpusa *hrWaC*. Riječ je o korpusu koji obuhvaća tekstove s internetskih stranica na .hr domeni te obaseže 1,2 milijarde riječi. Budući da je upotreba prijedloga *u* i *na* izrazito česta (prema korpusu *hrWaC* prijedlozi *u* i *na* nalaze se, zajedno s prijedlozima *za* i *s*, među deset najčešćih riječi u hrvatskome

jeziku), pretraga korpusa ograničena je na konstrukcije s odabranim glagolima (npr. glagol *raditi* uz konstrukcije u kojima se kao prijedložne dopune pojavljuju različite ustanove i institucije) kako bi se dobili što bolji primjeri upotrebe i provjerila distribucija i učestalost alternacije tih dvaju prijedloga.¹ Za svaku konstrukciju provjereno je koliko se puta pojavljuje u korpusu i koliki je udio pojava u kojima se pojavljuje prijedlog *u*, a koliki pojava u kojima se pojavljuje prijedlog *na*. Iako su kvantitativni podaci utjecali na usmjeravanje analize, ponajprije pri odabiru primjera koje je potrebno analizirati i u uočavanju upotreba kojima je potrebno posvetiti pozornost i objasniti ih, potrebno je istaknuti da se analiza u nastavku neće temeljiti na kvantitativnoj metodi, nego na kvalitativnoj jer je cilj rada konceptualnosemantička analiza.

Rad će biti organiziran tako da nakon uvodnih poglavlja u kojima se donose osnovne informacije o teorijskome okviru (poglavlje 2) slijedi središnji dio rada (poglavlje 3) u kojem će se opisivati i analizirati, uzimajući u obzir i objašnjavajući konceptualnosemantičku uvjetovanost, distribucija i alternacija prijedloga *u* i *na* u hrvatskome jeziku uz prijedložne dopune koje pripadaju kategoriji prijevoznih sredstava (poglavlje 3.1), kategoriji naseljenih mjesta (poglavlje 3.2), kategoriji ustanova i institucija (poglavlje 3.3), različitih lokacija (poglavlje 3.4) i događaja (poglavlje 3.5). Rad će završiti sažetkom spoznaja i zaključnim razmatranjima (poglavlje 4).

2 TEORIJSKA POZADINA

Prijedlozi su izrazito polisemne jezične jedinice, što je jasno čim se pogleda njihov opis u rječnicima i gramatikama. Tradicionalan pristup opisu značenja prijedloga, kao i općenito svih polismenih jezičnih jedinica, podrazumijevao je ili potpuno zanemarivanje pitanja povezanosti različitih značenja ili se smatralo da su različita značenja međusobno povezana na potpuno proizvoljan način. Takav nezadovoljavajući, a u krajnju ruku i neintuitivan pristup, potaknuo je razvoj kognitivnolingvističkih opisa u kojima se smatra da su različita značenja prijedloga međusobno sustavno i motivirano povezana u koherentnu značenjsku mrežu organiziranu oko prototipnoga značenja. Iako nema općeprihvaćenoga dogovora oko toga kako definirati prototipno značenje neke jezične jedinice (usp. Tyler – Evans 2003: 47; Matovac 2017: 75–79), kod prijedloga, barem osnovnih, a takvima pri-

¹ Dodatno je potrebno reći da su upotrebe prijedloga *u* i *na*, posebice prijedloga *na*, izrazito razgranate te da distribucija i alternacija tih prijedloga mogu biti drugačije uz različite glagole, pa smo svjesni da je ponekad moguće pronaći primjere upotrebe koji odudaraju od interpretacija predstavljenih u ovome radu. Zbog toga smo pretragu ograničili na određene glagole, a svrha rada je opisati kako konceptualizacija utječe na upotrebu prijedloga, a ne donijeti popis pravila o upotrebi prijedloga *u* i *na*.

padaju i prijedlozi *u* i *na* koji su tema ovoga rada, neupitno je da je prototipno značenje prostorne naravi. To je značenje izravno povezano s percepcijom i tjelesnim iskustvom kognitivnim načelom *otjelovljenosti* (engl. *embodied cognition*) i iz njih proizlazi te je shematične naravi – riječ je o shematskome prostornom prizoru (prododžbenoj shemi)² koji se sastoji od konfiguracijskih i funkcionalnih elemenata. Konfiguracijski elementi prostornoga prizora nazivaju se trajektor (tr) (engl. *trajectory*) i orijentir (or) (engl. *landmark*) (Langacker 1987), a funkcionalni elementi prostornoga prizora proizlaze iz međudjelovanja trajektora i orijentira. Primjerice u izrazu *knjiga je na polici* prijedlogom *na* kodira se prostorni prizor u kojem se određuje položaj prvoga elementa prostornoga prizora – *knjige* – u odnosu na drugi – *policu*. Prvi element naziva se trajektor i njemu se određuje položaj, a drugi se naziva orijentir i služi kao referentna točka pomoću koje se određuje položaj trajektoru. Prijedlog *na* donosi i informaciju da orijentir ima obilježja POVRŠINE. Ili, drugačije rečeno, činjenica da orijentir ima obilježja POVRŠINE uvjetovala je da se prostorni odnos kodira prijedlogom *na*. S druge pak strane u izrazu *knjiga je u torbi* orijentir *torba* ima obilježja SPREMNIKA, pa je zbog toga prostorni odnos kodiran prijedlogom *u*. Različiti prostorni odnosi i različite karakteristike konfiguracijskih elemenata imaju i različite funkcionalne posljedice, što utječe na upotrebu prijedloga, posebice u situacijama kada se prijedlogom ne kodiraju konkretni prostorni odnosi. Primjerice u odnosu kakav kodira prijedlog *u* orijentir često zaklanja trajektor od pogleda, štiti ga od utjecaja vanjskih sila, ograničava njegovo kretanje ili upravlja njegovim kretanjem itd., pa je stoga govornicima hrvatskoga sasvim logična upotreba prijedloga *u* u izrazu *živimo u opasnosti* iako orijentir *opasnost* više nema fizičke karakteristike SPREMNIKA, ali zato ima isti funkcionalni utjecaj na trajektor kakav ima orijentir s fizičkim karakteristikama SPREMNIKA – ograničava i utječe na ponašanje orijentira. Na to koji će se prijedlog iskoristiti za kodiranje nekoga odnosa utječe dakle kako se percipira odnos trajektora i orijentira, ali i kako se percipiraju njihova obilježja i konceptualizira njihova međusobna interakcija. U ovome radu analizirat će se upotreba prijedloga *u* i *na* u konstrukcijama s različitim orijentirima (prijevoznim sredstvima, naseljenim mjestima, ustanovama i institucijama, različitim lokacijama i događajima) i objašnjavat će se kako je upotreba tih prijedloga motivirana konceptualiziranjem tih orijentira u okvirima predodžbenih shema SPREMNIKA s jedne strane i POVRŠINE s druge strane. U skladu s konvencijama kognitivne gramatike značenja će se prikazivati shematskim prikazima.

Promjene u prostornome odnosu i karakteristikama konfiguracijskih elemenata kao i funkcionalne posljedice međudjelovanja konfiguracijskih elemenata motiviraju nastanak novih značenja prijedloga. Međutim sva različita značenja

2 Detaljnije o predodžbenim shemama v. u Hampe – Grady 2005.

nekoga prijedloga proizlaze izravno ili neizravno iz njegova prototipnoga značenja. To znači da se sva značenja unutar značenjske mreže mogu povezati u jednu cjelinu. Pri tome se u kognitivnoj lingvistici mogu uočiti dva pristupa – povezivanje značenjske mreže u cjelinu uočavanjem značenjskih lanaca (što je češći pristup) i uočavanje elaboracije ishodišne predodžbene sheme u svim značenjima, što drži značenjsku mrežu koherentnom i čvrstom (što je pristup primijenjen u ovome radu).³ Neovisno o odabranome pristupu, nastanak novoga značenja nekoga prijedloga motiviran je uvijek istim kognitivnim procesima koji oblikuju i konceptualne kategorije. Drugim riječima, jezične i konceptualne kategorije organizirane su na isti način, a, prema shvaćanju kognitivne lingvistike, jezična sposobnost dio je opće ljudske kognitivne sposobnosti. U ovome će se radu pri objašnjavanju konceptualiziranja različitih orijentira u okvirima predodžbenih shema SPREMNIKA i POVRŠINE naslanjati na konceptualnu metaforu i metonimiju kao dva temeljna procesa koja sudjeluju u uspostavljanju značenjske veze između tih predodžbenih shema i konkretnih upotreba prijedloga *u* i *na*.

3 RASPRAVA

U nastavku će se analizirati i objašnjavati konceptualnosemantičke razlike između konstrukcija s prijedlozima *u* i *na* u kojima prijedložna dopuna, tj. orijentir, pripada jednoj od sljedećih pet kategorija: (1) kategoriji prijevoznih sredstava, (2) kategoriji naseljenih mjesta, (3) kategoriji ustanova i institucija, (4) kategoriji različitih odabranih lokacija i (5) kategoriji događaja. Te će konceptualnosemantičke razlike biti promatrane kao elaboracije dviju predodžbenih shema – sheme SPREMNIKA ili intralokalnoga značenja inherentnoga prijedlogu *u* i sheme POVRŠINE ili supralokalnoga značenja inherentnoga prijedlogu *na*.

3.1 Prijedlozi *u* i *na* uz prijevozna sredstva

U prijedložnim skupinama u kojima se prijedlozi *u* i *na* upotrebljavaju s prijevoznim sredstvima shema SPREMNIKA s prijedlogom *u* elaborira se značenjem fizičkoga ulaska u prijevozno sredstvo, a shema POVRŠINE s prijedlogom *na* značenjem upotrebe prijevoznoga sredstva, usp. primjere 3–7:

[3a] *Iskreno se i srdačno nasmijao i rekao da uzmem torbu i da mogu ići u autobus.*

[3b] *Budući da nije izgrađen nogostup, djeca su u opasnosti dok idu na autobus.*

[4a] *Sad u doba svinjske gripe mi se baš ne ide u tramvaj koji je pun.*

[4b] *Viđala sam ga često jer sam tamo uvijek išla na tramvaj u školu.*

[5a] *Ima li netko kakvu preporuku za ruksak koji ide u avion, a da je ipak prostraniji od običnog školskog?*

3 Više o tome u npr. Belaj – Buljan 2016 ili Matovac 2017. Primjena takvog pristupa značenjima padeža u hrvatskome nalazi se u Belaj – Tanacković Faletar 2014.

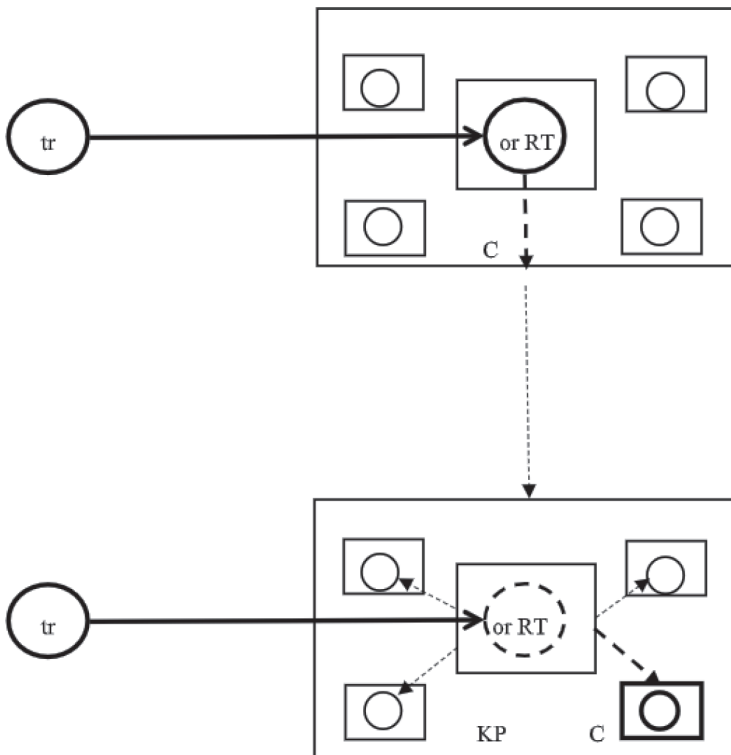
- [5b] *Nažalost ne stignem na sve odgovoriti jer za par sati trebam ići na avion.*
 [6a] *Inače, ako biciklom idete u vlak, morate za njega kupiti kartu.*
 [6b] *Kroz Kolodvorsku ulicu prolazi puno ljudi, ljudi idu na vlak, s vlaka...*
 [7a] *Nedavno, dok su „izvlačili“ jednu putnicu iz vozila na aerodromu, žena se pobunila i rekla da ne ide u taksi jer je puno skuplji.*
 [7b] *Idemo na taksi, prati nas neki drugi lik, klasična pitanja, klasičan engleski kao i svi drugi.*

Elaboracije sheme SPREMNIKA prijedlogom *u* u navedenim konstrukcijama semantički su jasne i ne zahtijevaju dodatna pojašnjenja. Riječ je jednostavno o tome da različita prijevozna sredstva kao orijentiri predstavljaju spremnike u koje se intralocira neki trajektor. No u konstrukcijama s prijedlogom *na* semantička je konstelacija kudikamo složenija, a ključno je pitanje zašto u značenju upotrebe prijevoznoga sredstva dolazi prijedlog *na*, odnosno u kojoj je vezi značenje upotrebe prijevoznoga sredstva sa shemom POVRŠINE. Šarić (2008: 115) takvu upotrebu prijedloga *na* objašnjava time da je riječ o tipu konstruala (načina izgradnje značenja) u kojem se prijevozna sredstva konceptualiziraju kao voznim redom uređena usluga javnoga prijevoza, pa je njihov oblik i funkcija SPREMNIKA u drugome planu. S time se može složiti, ali s druge strane mogu se ponuditi i dva alternativna objašnjenja nešto detaljnije kognitivne motivacije.

Prvo se objašnjenje tiče toga da se značenje supralokalnosti inherentno shemi POVRŠINE aktivira preko metonimije PRIJEVOZNO SREDSTVO ZA MJESTO POLASKA općega tipa DIO ZA CJELINU, što je prikazano i na gornjem dijelu slike (1). Pri tome prijevožno sredstvo funkcionira kao referencijska točka (RT) (Langacker 1993; 2009) preko koje se provodi mentalni kontakt (deblja isprekidana strelica) s mjestom polaska kao ciljnim konceptom (C). U tome smislu konstrukcije tipa *ići na vlak* zapravo znače ‘ići na željeznički kolodvor (na kojem će se ući u vlak za željeno odredište)’, a kolodvori kao mjesta polaska prototipne su površine kompatibilne s temeljnim značenjem supralokalnosti prijedloga *na*.⁴ Da je tomu doista tako, potvrđuje se slabijom učestalošću primjera upotrebe prijedloga *na* s imenicom *taksi* (7b) jer unatoč postojanju taksi-stajališta njih ne konceptualiziramo kao mjesta polaska tipa kolodvora ili aerodroma prije svega zato što ona nisu dio službene infrastrukture mjesta ili gradova, a i perceptivno su slabije dostupna jer su manja. Osim toga u konstrukcijama s nespecificiranim odredištem tipa *ići na vlak*, *žuriti se na avion* i sl. može se govoriti o još jednome metonimijskom odnosu koji

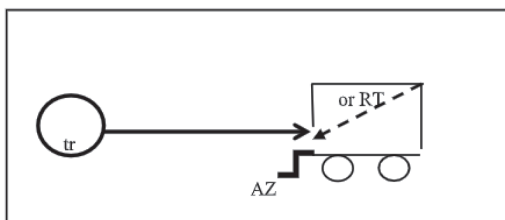
4 Kada je riječ o upotrebi prijedloga *na* uz prijevozna sredstva, potrebno je reći da se u takvim konstrukcijama, npr. *ići na vlak* ili *žuriti se na tramvaj*, može kao motivacija upotrebi prijedloga *na* povući paralela i s dolaskom na određenu stanicu kao jednu od točaka fiktivne linije po kojoj vozila prometuju. Da je tomu doista tako, potvrđuje se i time što se o određenim relacijama po kojima se prometuje govori kao o linijama, npr. za tramvaje *linija 17*, *linija 2...*, za vlakove i autobuse *linija Zagreb-Ljubljana*, *linija Zagreb-Osijek* itd., a takva bi pak interpretacija također potpadala pod metonimiju PRIJEVOZNO SREDSTVO ZA MJESTO (TOČKU) POLASKA.

nije u izravnoj vezi s interpretacijom značenja prijedloga *na*, a aktivira se paralelno s interpretacijom metonimije PRIJEVOZNO SREDSTVO ZA MJESTO POLASKA. Riječ je o metonimiji općega tipa CJELINA ZA DIO odnosno GENERIČKO (OPĆE) ZA SPECIFIČNO (POJEDINAČNO), što je prikazano u donjem dijelu slike 1. Imenovano prijevozno sredstvo kao shematična generička referencijska točka (RT) (isprekidane linije) stoji za ciljni koncept konkretnoga, točno određenoga prijevoznog sredstva koje vozi na željeno odredište. Taj metonimijski odnos podrazumijeva odabir ciljnoga koncepta iz konceptualnoga područja (KP) (engl. *dominion*) koje sadrži skup entiteta (u ovome slučaju vlakova za različita odredišta) konceptualno povezanih sa shematičnom generičkom referencijskom točkom (RT), a iz kojih govornik potom odabire jedan entitet (u ovome slučaju vlak koji vozi na njegovo odredište) kao ciljni koncept označen debljim linijama. Oba navedena metonimijska odnosa prikazana su na slici 1, pri čemu gornji dio slike prikazuje konceptualnosemantičke odnose pri metonimijskoj interpretaciji supralokalnoga značenja prijedloga *na* u prijedložnim konstrukcijama s prijevoznim sredstvom kao orijentirom, a donja slika interpretaciju metonimije GENERIČKO (OPĆE) ZA SPECIFIČNO (POJEDINAČNO).

Slika 1: *ići na vlak*

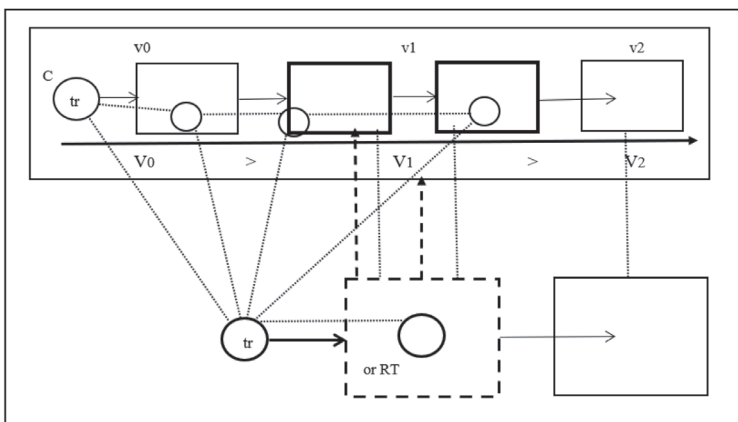
Drugo objašnjenje aktivacije sheme POVRŠINE odnosno značenja supralokalnosti u konstrukcijama u kojima se prijedlog *na* upotrebljava s prijevoznim sredstvi- ma odvija se preko metonimije CJELINA ZA DIO jer se aktivira scenarij ulaska koji započinje stajanjem ili zakoračivanjem na dio prijevoznoga sredstva (najčešće stepenicu ili neki tip podesta) koji omogućuje ulaz u vozilo. Tada metonimijska interpretacija počiva na suprotstavljanju odnosno diskrepanciji referencijske točke (RT) i aktivne zone (AZ) (Langacker 1993: 31; 2009: 49). U slučaju izraza *ići na vlak* referencijsku točku predstavlja vlak kao CJELINA, a aktivnu zonu DIO vozila koji omogućava ulaz odnosno intralociranje trajektora u vozilo kao spremnik, što je prikazano na slici 2. Iako to značenje zakoračivanja na prijevozno sredstvo Šarić (2008: 116) povezuje samo s glagolom *penjati se*, npr. u izrazima *penjati se na tramvaj*, mogućnost takve interpretacije moguća je i s drugim glagolima, kao što se dobro vidi iz primjera 6b, u kojem suprotstavljanje značenjski antonimnih prijedloga *na* i *s* snažno aktivira koncept ulaza u vozilo kao aktivnu zonu konstrukcije.

Slika 2: *ići na vlak*

U kategoriji upotrebe prijedloga *na* uz prijevozna sredstva vrlo su zanimljive i izrazito učestale i konstrukcije s glagolom *sjesti*, npr. *sjesti na tramvaj*, *sjesti na vlak*, *sjesti na autobus*. I u tim konstrukcijama dolazi do izražaja visokoshematično supralokalno značenje prijedloga *na*, koje metonimijski defokusira sam čin ulaska u prijevozno sredstvo odnosno defokusira shemu SPREMNIKA. Kažemo li nekome npr. *Sjedni na tramvaj i dođi k meni!*, ta konstrukcija predstavlja kondenziranu događajnu strukturu *Idi na tramvajsku stanicu, pričekaj odgovarajući tramvaj, uđi u njega i dovezi se do mene!* U tome smislu semantička interpretacija uključuje metonimiju SREDIŠNJA FAZA RADNJE ZA CIJELU RADNJU općega tipa DIO ZA CJELINU jer je samo smještanje trajektora u prijevozno sredstvo, a koje kao posljedica kondenzacije i niveliranja događajne strukture nije kodirano prijedlogom *u*, konceptualno najistaknutija i najvažnija faza cijele radnje, pa stoga i jedina ima potencijal funkcionirati kao referencijska točka. Što se tiče same motivacije za upotrebu glagola *sjesti*, razlog treba tražiti u tome što je sjedenje, prije nego stajanje, prototipni i

profilirani način vožnje u prijevoznim sredstvima, pa stoga ima najveći uporabni potencijal. Ako određište nije kodirano, onda se kao i u konstrukcijama s glagolom *ići* može govoriti i o metonimiji GENERIČKO (OPĆE) ZA SPECIFIČNO (POJEDINAČNO) jer generički profil tramvaja kao referencijske točke reducira konceptualno područje na jedan određeni tramvaj kao ciljni koncept. Na slici 3 događajna struktura *Idi na tramvajsku stanicu, pričekaj odgovarajući tramvaj, uđi u njega i dovedi se do mene!* kao ciljni koncept (C) metonimije SREDIŠNJA FAZA RADNJE ZA CIJELU RADNJU odnosno kondenzirane događajne strukture *Sjedni na tramvaj i dođi k meni!* (donji dio slika) prikazana je u gornjem pravokutniku. Budući da je riječ o temporalnoj relacijskoj predikaciji ona je podložna sekvencijskomu promatranju (engl. *sequential scanning*), koje se odvija fiktivnim kretanjem u govornikovu umu od etape do etape u određenim trenucima poimanoga vremena (v), a konceptualizacija svake od tih etapa odvija se u određenome trenutku stvarnoga vremena (V).⁵ Dvije isprekidane strelice označavaju dvije metonimijske interpretacije: kraća strelica označava metonimiju SREDIŠNJA FAZA RADNJE ZA CIJELU RADNJU, a dulja GENERIČKO (OPĆE) ZA SPECIFIČNO (POJEDINAČNO). Nasuprot shematično-generičkomu konceptu tramvaja kao referencijske točke (deblje isprekidane linije) u gornjem su pravokutniku dva središnja manja pravokutnika označena debljim linijama, koje označavaju specifični tramvaj kao ciljni koncept metonimije GENERIČKO (OPĆE) ZA SPECIFIČNO (POJEDINAČNO), a točkaste linije označavaju korespondenciju među entitetima događajne strukture. Radi jednostavnosti shematskoga prikaza na slici 3 izostavljeno je konceptualno područje (engl. *dominion*) iz kojega bi metonimijom GENERIČKO ZA SPECIFIČNO bio odabran odgovarajući tramvaj iz skupa tramvaja konceptualno povezanih s referencijskom točkom.

Slika 3: *Sjedni na tramvaj i dođi k meni!*

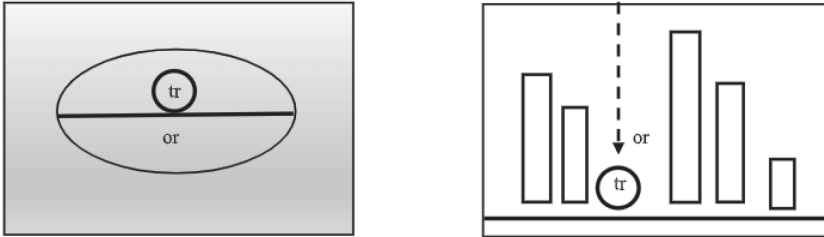
5 O odnosu poimanoga i stvarnoga vremena kod sekvencijskoga promatranja svojstvenoga glagolima v. više u Langacker 1987: 250.

U konstrukcijama s glagolom *sjesti*, npr. *sjesti na tramvaj*, *sjesti na vlak*, *sjesti na autobus*, može se govoriti i o značenju sredstva jer primjerice izraz *Sjedni na tramvaj i dođi!* podliježe i interpretaciji *Dođi tramvajem!*. Tada je riječ o metaforičkome preslikavanju prijevoznoga sredstva kao trajektorove lokacije na imanentno mu značenje sredstva. Potrebno je spomenuti da je metaforičko iskazivanje značenja sredstva kod različitih vozila prisutno u hrvatskome, kao i u mnogim drugim jezicima, i u konstrukcijama s glagolom *uzeti*, npr. *Uzmi taksi i dođi!* ili *Bolje uzmi autobus nego vlak.*, pri čemu se vozila konceptualiziraju kao prototipna sredstva u fizičkome posjedu trajektora podložna manipulaciji odnosno prijenosu energije u izvornoj domeni lanca radnje.

3.2 Prijedlozi *u* i *na* uz naseljena mjesta

Što se tiče distribucije prijedloga *u* i *na* u prijedložnim skupinama s različitim naseljenim mjestima, u najvećem broju slučajeva vrijedi pravilo da imena sela, mjesta, gradova, regija, država i kontinentata dolaze kao orijentiri i dopune s prijedlogom *u*, a imena otoka i poluotoka s prijedlogom *na*, npr. *u Josipovcu*, *u Zagrebu*, *u Hrvatskoj*, *u Slavoniji*, *u Europi* te *na Braču*, *na Visu*, *na Madagaskaru*, *na Pelješcu* itd. Takvu distribuciju tih dvaju prijedloga Šarić (2008: 120–121) i Ban Matovac – Matovac (2020) objašnjavaju razlikom u (ne)jasnoj i (ne)samodostatnoj strukturiranosti dvaju tipova orijentira. Mjesta s jasnom i samodostatnom strukturiranošću, koja uključuje granice, središte, periferiju, glavni grad ako je riječ o državi itd., pojavljuju se kao orijentiri s prijedlogom *u*, a mjesta kao orijentiri čija strukturiranost u navedenome smislu nije toliko jasna dolaze s prijedlogom *na*. S takvim se stavom može složiti, no dodatno se postavlja pitanje u kakvoj je vezi (ne)jasna strukturiranost s predodžbenim shemama POVRŠINE i SPREMNIKA odnosno sa shematičnim značenjima supralokalnosti i intralokalnosti, značenjima koja uvijek na neki način, izravnije ili manje izravno, moraju biti prepoznata u svakoj uporabnoj varijanti prijedloga *na* i *u*. Odgovor na to pitanje jest u činjenici što jasna strukturiranost uključuje i infrastrukturnu razvedenost, koja posljedično u slučaju gradova, država i različitih drugih naseljenih mjesta na konceptualnoj razini uključuje i dimenziju visine, koja pak rezultira konceptom dubine, te se tako aktivira koncept trodimenzionalnoga prostora kompatibilnoga sa shemom SPREMNIKA i značenjem INTRALOKALNOSTI, a otoci i poluotoci s obzirom na konceptualnu asocijaciju nerazvedenosti infrastrukture, koja se, razumije se, ne mora poklapati s izvanjezičnom stvarnošću, aktiviraju samo dvodimenzionalnu shemu POVRŠINE, odnosno shematično značenje supralokalnosti. Dakle predodžbene sheme SPREMNIKA i POVRŠINE u podlozi su dviju konceptualnih metafora na temelju kojih konceptualiziramo infrastrukturno razvedena i nerazvedena naseljena mjesta, a to su konceptualne metafore INFRASTRUKTURNO RAZVEDENA MJESTA SU SPREMNICI i INFRASTRUKTURNO NERAZVEDENA MJESTA SU POVRŠINE. Dvodimenzionalna shema POVRŠINE

kod otoka se, a analogno i kod poluotoka, dodatno aktivira i kontrastom s vodom kojom su omeđeni, čime se uspostavlja iskustvena veza s konceptom plutanja različitih predmeta po vodi, pri čemu je treća dimenzija visine u pravilu isključena. Ti su odnosi prikazani na slici 4.

Slika 4: *na Braču* (lijevo) i *u Zagrebu* (desno)

Iako se o opisanoj distribuciji prijedloga *u* i *na* s imenima naseljenih mjesta može govoriti kao o pravilu, od toga pravila ima i podosta iznimaka. One se u prvome redu tiču otoka i poluotoka koji su ujedno i države, regije ili čak kontinenti, pa u nekim slučajevima konceptualni primat ima shema POVRŠINE, a u nekim shema SPREMNIKA. Razlika u aktivaciji shema POVRŠINE i SPREMNIKA dobro se recimo vidi na primjeru distribucije tih dvaju prijedloga s imenima dvaju hrvatskih poluotoka – Istre i Pelješca. Iako su čisto geografski gledano i Istra i Pelješac poluotoci, Istra je ujedno i regija s razvedenom infrastrukturom koja aktivira trodimenzionalni prostor, pa status regije ima konceptualni primat nad samim geografskim statusom, čime se eliminira upotreba prijedloga *na*, npr. *živjeti u Istri* i **živjeti na Istri*. Nasuprot tomu konceptualizacija poluotoka Pelješca, kako zbog veličine tako i zbog strukturne i infrastrukturne nerazvedenosti, odgovara konceptualizaciji otoka te posljedično licencira shemu POVRŠINE kodiranu prijedlogom *na*, npr. *živjeti na Pelješcu* i **živjeti u Pelješcu*. Isto je tako primjerice geografski status kontinenta, a koji bi podržao upotrebu prijedloga *u*, u slučaju Antarktike u drugome planu jer je na konceptualnoj razini kudikamo relevantnija profiliranost sheme POVRŠINE kao posljedice izrazite infrastrukturne nerazvedenosti toga kontinenta, pa je prijedlog *na* jedina mogućnost, npr. *živjeti na Antarktici* i **živjeti u Antarktici*. S druge strane u slučaju Australije, a unatoč činjenici da je objektivno riječ o otoku, ne dolazi u obzir **živjeti na Australiji* jer prevagu ima profilirani koncept državnosti, koji posljedično aktivira shemu SPREMNIKA i upotrebu prijedloga *u*, a isto je recimo i s Japanom kao otočnom državom, npr. *živjeti u Japanu* i **živjeti na Japanu*. Nasuprot tomu u slučaju npr. Kube, Islanda ili Cipra prevladava koncept otoka i shema POVRŠINE, pa se najčešće i neutralno nazivi tih država upotrebljavaju s prijedlogom *na*, npr. *živjeti na Kubi*, *živjeti na Islandu*, *živjeti na Cipru*, iako ima

potvrda i za obrnutu konceptualizaciju i posljedično upotrebu prijedloga *u* (Šarić 2008: 121; Ban Matovac – Matovac 2020).

Ima i slučajeva kada se naseljeno mjesto upotrebljava paralelno s obama prijedlozima, ali u različiteme značenju kao posljedicom alternativnih konstruala s obzirom na aspekt specifičnosti/shematičnosti kao jedne od dimenzija konstruala,⁶ npr. takva je upotreba prijedloga *u* i *na* uz imenicu *selo*. Kada se ona upotrebljava s prijedlogom *u*, tada je obvezno riječ o konkretnome, specifičnom selu, koje kao takvo aktivira koncept trodimenzionalnoga prostora i podržava shemu SPREMNIKA, a naziv sela mora biti izrečen, usp. **on živi u selu* i *on živi u selu Babina Greda*. To se, naravno, odnosi samo na slučajeve u kojima se konstrukcijski pretpostavlja kodiranje imena sela, kao ovdje s glagolom *živjeti*, a ne i općenito kada je upotreba prijedloga *u* moguća, usp. *U nekoliko sela u Slavoniji pojavila se svinjska kuga* ili *U ta dva sela nema djece* i sl. No i tada je riječ o specifičnim, određenim selima, pa konstrukcija obavezno zahtijeva neki determinator, bilo eksplicitni bilo implicitni odnosno nulti (Ø), npr. *U Ø selu nema struje*. S druge strane prijedlog *na* dolazi u slučajevima generičkoga značenja, pri čemu se konceptualnom shematizacijom trodimenzionalnost defokusira, a profilira plošnost kompatibilna sa shemom POVRŠINE. Posljedično, tada ne dolazi u obzir izricanje imena sela, usp. *on živi na selu* i **on živi na selu Babina Greda*. Ponekad su kolebanja u distribuciji tih dvaju prijedloga rezultat političkoga opredjeljenja uvjetovanoga promjenom administrativnoga statusa. Tako Ban Matovac – Matovac (2020: 75) kao jedan od primjera navode Island, uz koji je u švedskome, danskom i norveškom upotreba jednoga ili drugoga prijedloga postala osjetljiva politička tema nakon što je Island 1944. stekao samostalnost. Slično je i s Ukrajinom, pa Krivoruchko (2008) navodi da je do raspada SSSR-a i u ruskome i u ukrajinskome bila neutralna upotreba prijedloga *na*, a osamostaljenjem Ukrajine 1991. godine u ukrajinskome prevladava upotreba prijedloga *u*, dok je u ruskome upotreba jednoga ili drugoga prijedloga pitanje političkoga opredjeljenja. Što se tiče prostora bivše Jugoslavije, dobar su primjer političke uvjetovanosti alternacije tih dvaju prijedloga sarajevske *Pale*. Prije rata uobičajeno je bilo govoriti *na Palama*, a danas Srbi u Republici Srpskoj govore *u Palama*, dok su Bošnjaci zadržali *na Palama*.⁷

6 Osim specifičnosti dimenzije su konstruala još fokusiranje, isticanje i perspektiva. Detaljnije o različitim dimenzijama konstruala v. u Langacker 2008: 55–89.

7 U kategoriji upotrebe prijedloga *u* i *na* s naseljenim mjestima vrlo je zanimljiva i alternacija tih dvaju prijedloga u prijedložnim skupinama s imenima kvartova kao orijentirima, npr. *na Trešnjevci* (dio Zagreba), *na Bašćaršiji* (dio Sarajeva), *na Borongaju* (dio Zagreba), *na Sjenjaku* (dio Osijeka) i *u Donjem gradu* (dio Osijeka), *u Španskom* (dio Zagreba), *u Dubravi* (dio Zagreba), *u Trnju* (dio Zagreba) itd. Načelno i ovdje alternacija ovisi o konceptualnoj aktivaciji sheme POVRŠINE odnosno SPREMNIKA, što posebno dolazi do izražaja u prototipnim slučajevima tipa *na Bašćaršiji* i *na Sjenjaku* te *u Donjem gradu* i *u Dubravi*. Međutim u ta pitanja nećemo detaljnije ulaziti jer su takvi orijentiri izrazito brojni, pa u mnogim slučajevima jednostavno nije moguće uspostaviti jasne kriterije, odnosno u svakome bi gradu bilo nekoliko iznimaka ili primjera čija motivacija nije dovoljno jasna, što se prije svega odnosi na kvartove koji zahtijevaju shematičniji prijedlog *na*.

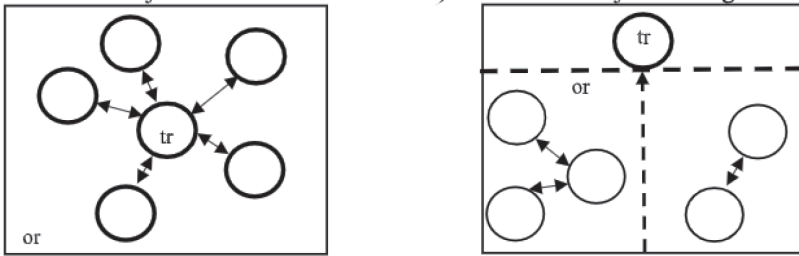
3.3 Prijedlozi *u* i *na* uz ustanove i institucije

Distribucija i alternacija prijedloga *u* i *na* u konstrukcijama gdje mjesto orijentira elaboriraju ustanove i institucije prikazana je u primjerima 8–15:

- [8a] *Svejedno sam jako ponosna i zadovoljna jer radim u Poliklinici SUVAG i pomažem djeci i olakšavam im život.*
- [8b] *Radio je na Poliklinici posljednje četiri godine na mjestu specijalista.*
- [9a] *Radi u Centru za prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti od 1998 godine.*
- [9b] *Ona trenutačno radi na Centru za ženske studije.*
- [10a] *A krivi su i roditelji jer ne prate što im djeca rade u školi.*
- [10b] *Nakon preseljenja u Beč 1965. godine radi na Visokoj školi za primijenjenu umjetnost.*
- [11] *To se ne radi na fakultetima jer se to na fakultetima ne može raditi.*
- [12] *Otac je novinar i dugo je predavao na Sveučilištu.*
- [13a] *Prije diplomatskog rada, dugi je niz godina radio u Odsjeku za obranu zagrebačke općine Centar.*
- [13b] *Nakon doktorata vratio se u Hrvatsku gdje je nastavio raditi na Odsjeku zapovijest HAZU.*
- [14a] *Njih dvojica rade u Odjelu za arhiv Ureda predsjednika.*
- [14b] *U svojstvu znanstvenog novaka radio je na Odjelu ginekologije i poro ništva KB Sveti Duh od 1989. do 1991. godine.*
- [15a] *Ona sada radi u Zavodu za javno zdravstvo Zadar, a prije je radila u vinariji u Benkovcu.*
- [15b] *Do 2004. godine radila je na Zavodu za fiziku Medicinskog fakulteta u Rijeci.*

Kao i s prethodnim dvjema kategorijama temeljno je problemsko pitanje sljedeće – koji konceptualnosemantički faktori uvjetuju intralokalni, a koji supralokalni konstrual? Stevanović (1979: 490–492) upotrebu prijedloga *na* u kontekstu viših obrazovnih institucija objašnjava metaforički, pri čemu se fizička visina preslikava na apstraktnu visinu prestižnih institucija, što je onda kompatibilno značenju prijedloga *na* jer se prijedlog *na* tipično upotrebljava uz orijentire koji aktiviraju koncept visine. Da su u pitanju samo obrazovne institucije, takvo bi objašnjenje možda bilo dovoljno uvjerljivo, no kako se iz navedenih primjera vidi, obrazovne institucije nisu jedini tip ustanova uz koje prijedlozi *u* i *na* alterniraju. S druge strane Šarić (2008: 112) daje uvjerljivije objašnjenje tvrdeći da se prijedlog *u* s nazivima institucija upotrebljava onda kada je riječ o konceptualizaciji institucije u konkretnome značenju, a prijedlog *na* onda kada je riječ o funkcionalnome metonimijskom značenju, pri čemu MJESTO stoji za AKTIVNOSTI koje se u njemu provode. Međutim unatoč tomu što je objašnjenje alternacije dvaju prijedloga preko aktivacije metonimije MJESTO ZA AKTIVNOST prihvatljivije od Stevanovićeva (1979: 490–492) objašnjenja, ono također otvara neka dodatna pitanja. Prvo, ono nije primjenjivo na konstrukcije sa svim glagolima. S glagolom *raditi* primjerice jest, npr. *raditi u*

školi i *raditi na fakultetu*, ali u primjerima *ići u osnovnu školu* i *ići na fakultet* u značenju pohađanja određenoga obrazovnog programa metonimija MJESTO ZA AKTIVNOST aktivira se i u jednome i u drugome slučaju, iako je riječ o različitim prijedlozima, jer i u *ići u osnovnu školu* MJESTO stoji za AKTIVNOSTI koje se tamo provode, odnosno učenje, pohađanje nastave i, jednom riječju, sve ono što učenici u školama rade. Drugo pitanje koje se nameće u vezi objašnjenja alternacije prijedloga *u* i *na* uz ustanove i institucije preko aktivacije metonimije MJESTO ZA AKTIVNOST jest kako tu metonimiju u konstrukcijama s prijedlogom *na* povezati sa shemom POVRŠINE odnosno supralokalnim značenjem, koje na neki način mora biti u podlozi svake upotrebe prijedloga *na*. Smatramo stoga da je u konstrukcijama s prijedlogom *na* uz institucije i ustanove u podlozi metonimije MJESTO ZA AKTIVNOST metafora APSTRAKTNJA INTELEKTUALNA ILI ZNANSTVENA POTPORA JE FIZIČKA POTPORA. Naime kod ustanova i institucija gdje je profiliran bilo koji takav vid potpore (one projektne tipa, potpore u smislu dostupnosti znanstvene građe, potpore znanstvenoga napredovanja, potpore usavršavanja itd.) dolazi prijedlog *na*, a tamo gdje to nije izraženo, odnosno gdje je profilirana interaktivna uključenost trajektora u radnju koja se obavlja u nekoj instituciji, češće dolazi prijedlog *u*. Zato recimo u kontekstu osnovnih i srednjih škola u najvećem broju slučajeva dolazi prijedlog *u* jer je konstrual takav da profilira međuljudsku interakciju, bilo djece međusobno bilo djece i nastavnika, dok je u slučaju visokih učilišta i njihovih različitih odjela takva interakcija konceptualno u drugome planu iako, razumije se, i tamo postoji. Isto tako različite *poliklinike* (8a–8b), *centri* (9a–9b), *odsjeci* (13a–13b), *odjeli* (14a–14b) ili *zavodi* (15a–15b) mogu s jedne strane profilirati interaktivnu uključenost trajektora u radnju, a s druge pak znanstvenu potporu radu. Razlike između tih dvaju konstruala prikazane su na slici 5. Lijevi dio slike 5 prikazuje interaktivnu uključenost trajektora u radnju istaknutu odabirom prijedloga *u*, a desni dio slike 5 prikazuje znanstvenu potporu radu istaknutu prijedlogom *na*, pri čemu je profilirana apstraktna potpora kao elaboracija sheme POVRŠINE označena debljom isprekidanom linijom, isto kao i strelica koja označava različite aktivnosti ustanova i institucija koje rezultiraju takvom potporom, ali su konceptualno defokusirane i označene tanjim linijama.

Slika 5: *raditi u Odsjeku za obranu* (lijevo) i *raditi na Odsjeku za anglistiku* (desno)

Kod nekih ustanova kao što su primjerice instituti kao isključivo znanstvene ustanove upotrebljavaju se paralelno oba prijedloga, npr. *raditi na institutu* i *raditi u institutu*. Iako bi s obzirom na postavljene kriterije očekivana bila isključivo upotreba prijedloga *na*, upotreba prijedloga *u*, koja čak i prevladava, može se objasniti etimološkom analogijom prema imenici *institucija*, koja se gotovo isključivo upotrebljava s prijedlogom *u*, npr. *raditi u instituciji* i **raditi na instituciji*. Korpus potvrđuje, doduše vrlo rijetko, i upotrebu prijedloga *na* sa srednjim i osnovnim školama kao orijentirima. Tako se recimo može pronaći *raditi na školi* ili *zaposliti se na školi*, ali ta je mogućnost ograničena na glagole koji donekle profiliraju i značenje potpore ustanove, ali s drugim glagolima prijedlog *na* ne dolazi u obzir, usp. **ići na školu*, **biti na školi*, **otići na školu* itd.⁸

3.4 Prijedlozi *u* i *na* uz različite lokacije

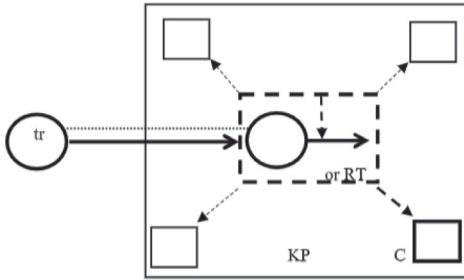
Rasprava o alternaciji prijedloga *u* i *na* uz orijentire koji označavaju različite lokacije temeljit će se na primjerima 16–21:

- [16a] *Živim u Njemačkoj i sa svojim osmogodišnjim sinom često idem na stadion.*
 [16b] *Većina ljudi koji to podržavaju, idu u stadione i kupuju neke bezvezne dresove.*
 [17] *Pitaj kuda se ide na kolodvor.*
 [18] *Jutro nakon je proteklo u polupaničnom završavanju preostalih poslova u kući i po gradu, jer je trebalo ići na aerodrom.*
 [19] *Spuštamo se kroz bolnicu, jer nam je pobjegla devetka u 18:20 h, i idemo na stanicu čekati četvorku.*
 [20a] *Ukoliko more bude valovito i nepristupačno, toga dana djeca neće ići u more.*
 [20b] *Sjećam se kad smo prvi put išle na more.*
 [21a] *Voda koja ide u bazen može biti slatka ili slana.*
 [21b] *Mi smo nekad morali u sklopu tjelesnog ići na bazene.*

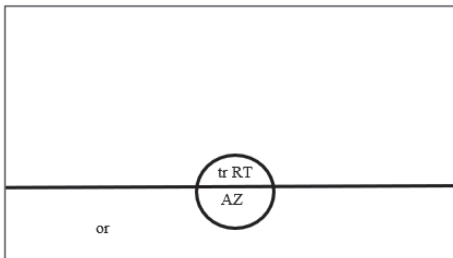
8 Pretraživanje korpusa pokazuje da do sustavnijega alterniranja prijedloga *u* i *na*, a u konstrukcijama s glagolom *raditi*, dolazi uz orijentire *klinika*, *institut*, *odjel* i *zavod*. Sustavno s prijedlogom *u* (pri tome se misli da je u korpusu pronađeno manje od 20% primjera s prijedlogom *na*) pojavljuju se orijentiri *bolnica*, *poliklinika*, *centar*, *galerija*, *kazalište*, *ured*, *jaslice*, *knjižnica*, *muzej*, *škola*, *ustanova*, *vrtić*. Sustavno s prijedlogom *na* (pri tome se misli da je u korpusu pronađeno manje od 20% primjera s prijedlogom *u*) pojavljuju se orijentiri *fakultet*, *sveučilište*, *odsjek*, *katedra*, *visoka škola*, *visoko učilište*, *veleučilište*.

U konstrukcijama u kojima orijentiri označavaju stajališta javnoga prijevoza, a riječ je o primjerima 17–19, izrazita je profiliranost sheme POVRŠINE te u analiziranome korpusu nema primjera upotrebe prijedloga *u*, npr. **ići u kolodvor*, **ići u aerodrom* ili **ići u stanicu* i sl.⁹ Iznimka je od toga *luka* (analogijom i *zračna luka*), s kojom dolazi isključivo prijedlog *u*, i to zato što su luke kao pristaništa najčešće u obliku uvale ili zaljeva koji pak svojim oblikom profiliraju shemu SPREMNIKA. Drugim riječima, unatoč tomu što stajališta javnoga prijevoza osim otvorenoga prostora uključuju i zatvoreni prostor, koji bi pak aktivirao shemu SPREMNIKA, zatvoreni prostor konceptualno je potisnut u drugi plan, pa se značenje konstruira isključivo na bazi otvorenoga prostora kompatibilnoga sa shemom POVRŠINE, a isto vrijedi i za druge lokacije kod kojih događajna struktura podrazumijeva odvijanje radnje na otvorenome, kao što su primjerice *stadioni*, npr. u 16a. U tim slučajevima, barem što se tiče konstrukcija s glagolom *ići*, npr. *ići na kolodvor*, *ići na stanicu*, *ići na aerodrom* ili *ići na stadion*, interpretacija značenja odvija se aktivacijom metonimije MJESTO ZA AKTIVNOST jer odlazak na javno stajalište pretpostavlja radnju ulaska u određeno vozilo i odlaska na željenu destinaciju. Tada mjesto kao orijentir (isprekidani pravokutnik) funkcionira (deblja isprekidana strelica) kao referencijska točka (RT) za konceptualizaciju aktivnosti trajektora kao ciljnoga koncepta (C), kao što je prikazano na slici 6. Također, a kao i u primjerima tipa *ići na vlak*, što je prikazano na slici 1, kolodvor kao shematična referencijska točka metonimijski stoji za specifični, određeni kolodvor na koji se ide, a koji se kao ciljni koncept bira iz konceptualnoga područja (KP) koje sadrži različite kolodvore iskustveno povezane s govornikom. Ti su odnosi prikazani na slici 6. Dodatno, potrebno je reći da uz orijentir *stadion* u konstrukciji s glagolom *ići* ipak vrlo rijetko može doći do odstupanja od upotrebe prijedloga *na*, npr. kao u 16b, ali tada je riječ o drukčijem konstrualu koji profilira zatvoreni prostor, odnosno različite lokale i trgovine koje se kao SPREMNICI nalaze unutar suvremenih stadiona.

9 Za potrebe rada analizirane su konstrukcije s glagolom *ići*. Uz neke druge glagole orijentiri *kolodvor*, *aerodrom* i *stanica* mogu se upotrebljavati i uz prijedlog *u*, a tada je riječ o konkretnome značenju intralociranja trajektora u prostor orijentira, npr. *vlak ulazi u kolodvor Zagreb* i sl.

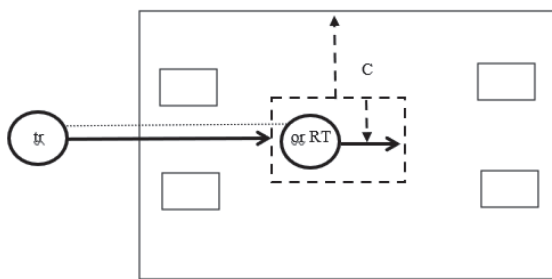
Slika 6: *ići na kolodvor*

Kada je riječ o lokacijama tipa *more*, *bazen*, *jezero* i sl., prijedlozi *u* i *na* alterniraju u različitome značenju koje uključuje ili aktivaciju sheme SPREMNIKA ili aktivaciju sheme POVRŠINE. Intralokalno značenje SPREMNIKA oprimjereno je u **20a** i **21a**. To značenje može biti elaborirano ili tako da je u pitanju intralociranje cijeloga trajektora u granice orijentira, kao u **21a**, ili pak aktivacijom metonimije CJELI ENTITET ZA DIO ENTITETA, pri čemu dolazi do izražaja diskrepancija profila kao referencijske točke i aktivne zone, kao u **20a**. Ti slučajevi uključuju konstrukcije tipa *biti u moru*, *ući u rijeku* itd., u kojima trajektor kao CJELINA stoji za svoj DIO (obično trup) koji je kao aktivna zona intralociran u vodi kao orijentiru, što je prikazano na slici 7.

Slika 7: *biti u moru*

Nasuprot tomu kada se uz te lokacije upotrebljava prijedlog *na*, kao u **20b** i **21b**, shema POVRŠINE aktivira se na dva načina. Prvi je preko metonimije MJESTO ZA AKTIVNOST, kao u **21b**, gdje *bazeni* kao shematična MJESTA defokusiraju narav SPREMNIKA, a profiliraju različite AKTIVNOSTI koje se provode unutar takvoga rekreacijskoga kompleksa, aktivnosti koje primarno profiliraju lociranje trajektora na POVRŠINE izvan samih *bazena* kao SPREMNIKA, a tek sekundarno i radnju ulaska u sam bazen. U drugome slučaju, u primjerima kakav je **20b**, shema POVRŠINE elaborira se preko dviju metonimija, što je i prikazano na slici 8. Prva je ISTAKNUTI

DIO LOKACIJE ZA CIJELU LOKACIJU, pri čemu *more* kao shematična referencijska točka (isprekidani pravokutnik), središnji i najvažniji DIO lokacije, štoviše, i primarni razlog putovanja, stoji za CIJELU lokaciju kao ciljni koncept (C) (dulja isprekidana strelica). Da je to doista tako, dobro se vidi recimo u dijalozima tipa: A: *Sutra idem na more*. B: *Kamo?* A: *U Biograd*. Paralelno s tom metonimijom aktivira se i metonimija MJESTO ZA AKTIVNOST jer *more* odnosno lokacija koja uključuje i *more* stoji (kraća isprekidana strelica) za različite aktivnosti koje će trajektor tamo provoditi (odmor, sunčanje, kupanje, šetnje itd.). Naravno, u konstrukcijama kao što su *na more*, *na jezero* ili *na rijeku* shema POVRŠINE može imati i prototipnije elaboracije, kao primjerice u konstrukciji *ribari obično uvečer odlaze na more*, gdje se aktivira koncept kretanja ribarskoga čamca po površini vode.

Slika 8: *ići na more*

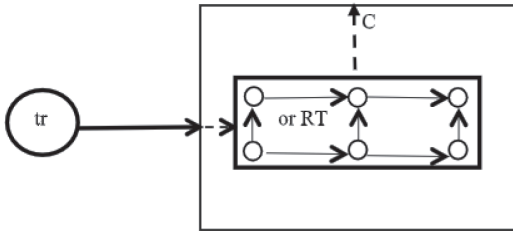
3.5 Prijedlozi *u* i *na* uz događaje

Posljednja se kategorija tiče različitih događaja kao orijentira s prijedlozima *u* i *na*, a jedna je od temeljnih značenjskih razlika u tome što se prijedlogom *u* kodira aktivno sudjelovanje trajektora u nekome događaju, a prijedlogom *na* pasivno, usp. primjere 22–24:

- [22a] *Većina navijača išla bi na utakmice samo da iskaže mržnju.*
- [22b] *S takvim se kalkulacijama ne ide u utakmicu.*
- [23a] *I dan-danas idem na predstave kao da o kazalištu ništa ne znam.*
- [23b] *Ta potpora najčešće je išla u predstave, ali sam osmislila i realizirala niz posebnih projekata.*
- [24a] *Ja godinama idem na prosvjede, ali nikad ne znam zašto se prosvjeduje.*
- [24b] *Kazao je da će seljaci idući tjedan ići u prosvjede ako im se ne ispune njihovi zahtjevi.*

Konstrukcije pasivnoga sudjelovanja kodirane prijedlogom *na* sa shemom POVRŠINE povezane su metonimijom DOGAĐAJ ZA MJESTO, pa se tako 22a može interpretirati kao *Većina navijača išla bi na mjesta gdje se odigravaju utakmice samo*

da iskaže mržnju.¹⁰ Taj je metonimijski odnos prikazan na slici 9, gdje utakmica kao DOGAĐAJ (referencijska točka, RT) stoji (isprekidana strelica) za MJESTO odigravanja kao ciljni koncept (C). Punom strelicom koja vodi od trajektora prema mjestu odigravanja označena je konkretna fizička radnja dolaska, a isprekidanom, usmjerenom na događaj, apstraktnija koja uključuje vizualnu i auditivnu percepciju događaja.

Slika 9: *ići na utakmicu*

Kada je riječ o konstrukcijama s glagolom *ići*, upotreba prijedloga *na* gotovo je beziznimna. Jedina je češća iznimka izraz *ići u prosvjede*, kao u **24b**. U toj situaciji prijedlog *u* profilira aktivno sudjelovanje trajektora u prosvjedu, dok se odabirom prijedloga *na* u primjeru **24a** to ne ističe (iako se ne isključuje kao mogućnost). U primjeru **23b** pak prijedlogom *u* označava se da su financijska sredstva investirana u predstavu, tj. nije riječ o situaciji u kojoj je trajektor aktivni ili pasivni sudionik događaja (niti to trajektor *potpora* može biti). Potrebno je istaknuti da se u situacijama kad se uz iste orijentire upotrebljava glagol *sudjelovati*, npr. *sudjelovati u utakmici*, koji sam po sebi profilira aktivno sudjelovanje trajektora, upotrebljava prijedlog *u*, koji također izrazito profilira aktivno sudjelovanje. To je još jedna potvrda da je za distribuciju i alternaciju prijedloga *u* i *na* uz orijentire koji označuju događaje važan način sudjelovanja trajektora u događaju.

Ima međutim dosta događaja kod kojih upotreba prijedloga *u* ili ne dolazi u obzir ili je rjeđa i obilježena bez obzira na aktivno odnosno pasivno sudjelovanje trajektora. Takvi su događaji recimo Olimpijske i Mediteranske igre ili različita svjetska i europska prvenstva u različitim sportovima ili pak različiti festivali, koji čak i s glagolom *sudjelovati*, uz koji se inače dominantno upotrebljava prijedlog *u* jer izrazito profilira aktivno sudjelovanje i shemu SPREMNIKA, prednost daju prijedlogu *na*,¹¹ usp. *sudjelovati na Olimpijskim igrama* i *?sudjelovati u Olimpijskim*

¹⁰ Razlika između aktivnoga i pasivnoga sudjelovanja načelna je razlika jer ne mora uvijek biti tako, kao recimo u konstrukciji *biti na treningu*, gdje razlog upotrebe prijedloga *na* očito nije pasivno sudjelovanje, ali i tada je riječ o metonimiji DOGAĐAJ ZA MJESTO.

¹¹ Pretraga korpusa pokazuje da se takvi događaji uz glagol *sudjelovati* još donekle i pojavljuju uz prijedlog *u*, ali rijetko, no da uz glagol *ići* upotreba s prijedlogom *u* nije moguća.

igrama, sudjelovati na svjetskom prvenstvu i *?sudjelovati u svjetskom prvenstvu, sudjelovati na Festivalu kajkavske popevke* i **sudjelovati u Festivalu kajkavske popevke, ići na Olimpijske igre* i **ići u Olimpijske igre, ići na svjetsko prvenstvo* i **ići u svjetsko prvenstvo* te *ići na Festival kajkavske popevke* i **ići u Festival kajkavske popevke*. S druge strane ako je riječ o nacionalnom prvenstvu u nekom sportu, prijedlog *u* jedina je mogućnost, usp. *sudjelovati u nacionalnom prvenstvu* i **sudjelovati na nacionalnom prvenstvu, dobro igrati u nacionalnom prvenstvu* i **dobro igrati na nacionalnom prvenstvu* te *dobro stajati u nacionalnom prvenstvu* i **dobro stajati na nacionalnom prvenstvu*. O čemu je tu riječ, odnosno koji su konceptualnosemantički razlozi odgovorni za takvu distribuciju prijedloga *u* i *na*? Odgovor na to pitanje treba tražiti u značenju smotre, koja se u kontekstima s Olimpijskim igrama, svjetskim i europskim prvenstvima redovito upotrebljava, pogotovo u sportskom diskursu novinsko-publicističkoga stila. Tako se često uoči tih događaja mogu čuti konstrukcije tipa *svjetska smotra, svjetska smotra nogometaša, europska nogometna smotra, olimpijska smotra* itd., a značenje smotre vrlo je usko povezano sa shemom POVRŠINE jer smotra podrazumijeva okupljanje skupine ili skupina (u slučaju momčadi) ljudi iste profesionalne orijentacije na jednom MJESTU, što je posebno recimo izraženo na otvaranju Olimpijskih igara. Tada se navedeni DOGAĐAJI metaforički konceptualiziraju kao POVRŠINE odnosno MJESTA okupljanja i natjecanja sportaša. Nasuprot tomu nacionalna prvenstva nemaju to značenje, ona traju cijele godine i nisu kompatibilna sa značenjem smotre, pa posljedično ne aktiviraju ni shemu POVRŠINE, nego SPREMNIKA.

Osvrnimo se na kraju na još jedan važan aspekt opisanih metonimijskih konstrukcija s prijedlogom *na*. Naime iako je profiliranje ciljnoga koncepta jedna od glavnih uloga metonimije i iako većina metonimija počiva upravo na tome, u dobrome dijelu ovdje problematiziranih konstrukcija situacija je obrnuta, odnosno izvorni je koncept ili referencijska točka onaj koncept koji je profiliran.¹² Tako naprimjer u konstrukciji *ići na utakmicu*, unatoč tomu što *utakmica* kao DOGAĐAJ stoji za *stadion* kao MJESTO, čime se omogućuje aktivacija sheme POVRŠINE, odnosno omogućuje se povezivanje toga specifičnijega metonimijskog značenja visokoschematičnoga i polisemnoga prijedloga *na* s njegovim temeljnim supralokalnim značenjem, utakmica je kao izvorni koncept profilirana jednostavno zato što stadioni

12 Takvi slučajevi nisu toliko neobični kao što bi se na prvi pogled moglo zaključiti, a prepoznani su već u Lakoff – Johnson 1980: 38, a usp. i u Panther 2005: 371–373 te u Belaj 2023: 273, u kontekstu analize metonimije ZAPOVJEDNIK ZA PODREĐENE tipa *Nixon je bombardirao Hanoi* i *Napoleon je izgubio kod Waterlooa*, gdje su *Nixon* i *Napoleon* profilirani unatoč tomu što metonimijski kao referencijska točka stoje za *američke pilote* i *francuske vojnike*. Tomu je tako jer su oni kao vrhovni zapovjednici idejno odgovorni za radnje koje provode njihovi podređeni, pa posljedično imaju i konceptualni primat kao najvažniji elementi vojne sile, a koja se pak sastoji od niza nepoznatih osoba koje govornicima na konceptualnome planu ne znače ništa. Slično je i u konstrukcijama s prijedlogom *na*.

postoje zbog utakmica koje se na njima odigravaju, a ne obrnuto. Isto je i u primjerima kao što su *ići na vlak*, *ići na autobus* i sl., gdje su oni također, unatoč tomu što *vlakovi* i *autobusi* kao PRIJEVOZNA SREDSTVA stoje za *kolodvore* kao MJESTA i doprinoseći time povezivanju prijedloga *na* sa značenjem supralokalnosti, kao izvorni koncepti profilirani jer kolodvori postoje zbog prijevoznih sredstava koji s njih polaze i na njih dolaze, pa su oni posljedično konceptualno u prvome planu prilikom interpretacije značenja leksema *kolodvor*, a rečeno vrijedi i za primjere tipa *sjesti na vlak*, kao i za konstrukcije s lokacijskim orijentirima tipa *ići na more* ili *ići na bazene* itd. Upravo je to i razlog zbog kojega su na slikama koje prikazuju te odnose navedeni ciljni koncepti označeni tanjim linijama kao znakom relativne konceptualne defokusiranosti u odnosu na profiliranu referencijsku točku.

4 ZAKLJUČAK

U ovome radu analizirane su i objašnjavane konceptualnosemantičke razlike između konstrukcija s prijedlozima *u* i *na* u kojima prijedložna dopuna, tj. orijentir, pripada jednoj od sljedećih pet kategorija: (1) kategoriji prijevoznih sredstava, (2) kategoriji naseljenih mjesta, (3) kategoriji ustanova i institucija, (4) kategoriji različitih odabranih lokacija i (5) kategoriji događaja. Rad je pokazao i objasnio da su sve analizirane upotrebe prijedloga *na* povezane sa shemom POVRŠINE, a sve analizirane upotrebe prijedloga *u* sa shemom SPREMNIKA, tj. da je svaka specifičnija upotreba prijedloga *na* elaboracija njegova shematičnoga značenja supralokalnosti te da je svaka specifičnija upotreba prijedloga *u* elaboracija njegova shematičnoga značenja intralokalnosti. Budući da je u mnogim primjerima upotreba prijedloga *u* jasno semantički motivirana i ne zahtijeva detaljna pojašnjenja, dana je prednost analizi konstrukcija u kojima se pojavljuje prijedlog *na*. Naime pokazalo se da su elaboracije sheme POVRŠINE kod prijedloga *na* izrazito razgranate i samim time podložne različitim pragmatičkim inferencijama koje počivaju na brojnim metaforičko-metonimijskim preslikavanjima kojima se uspostavlja značenjska veza sa shemom POVRŠINE odnosno supralokalnim značenjem toga prijedloga. Također, rad je pokazao da su u određenim kontekstima moguće višestruke semantičke interpretacije, tj. višestruke konceptualizacije utemeljene na različitim konstrualima, te je ukazao na prednosti i nedostatke pojedinih interpretacija. U konačnici, potrebno je istaknuti da ovaj rad nije imao za cilj prikazati pravila upotrebe prijedloga *u* i *na* te preskriptivistički uočiti i odrediti alternaciju prijedloga *u* i *na* u konstrukciji s pojedinim glagolima. Naprotiv, ovaj rad želio je pokazati na koji su način značenje i gramatika povezani i na koji način konceptualizacija i kognitivni mehanizmi kao što su konceptualna metafora i metonimija utječu na jezične realizacije.

LITERATURA

- Ban Matovac – Matovac 2020** = Lidija Ban Matovac – Darko Matovac, Varijacija u upotrebi prijedloga *u* i *na* uz imena država (s naglaskom na poučavanje hrvatskoga kao drugog i stranog jezika), v: *HINIZ – Hrvatski inojezični*, ur. Zrinka Jelaska – Igor Marko Gligorić, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet u Zagrebu – Klagenfurt: Institut za slavistiku Sveučilišta u Klagenfurtu, 2020, 65–84.
- Belaj 2023** = Branimir Belaj, *Kognitivna lingvistika i hrvatski jezik*, Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2023.
- Belaj – Buljan 2016** = Branimir Belaj – Gabrijele Buljan, The polysemy of the Croatian verbal prefix *od-*, *Review of Cognitive Linguistics* 14.2 (2016), 337–384.
- Belaj – Tanacković Faletar 2014** = Branimir Belaj – Goran Tanacković Faletar, *Kognitivna gramatika hrvatskog jezika 1: imenska sintagma i sintaksa padeža*, Zagreb: Disput, 2014.
- Brugman 1981** = Claudia Brugman, The story of *over*, MA Thesis, University of California, 1981.
- Hampe – Grady 2005** = Beate Hampe – Joseph E. Grady (ur.), *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2005.
- Janda 1986** = Laura A. Janda, *A semantic analysis of the Russian verbal prefixes ZA-, PERE-, DO-, and OT-*, München: Otto Sagner, 1986 (Slavistische Beiträge 192).
- Krivoruchko 2008** = Julia G. Krivoruchko, Prepositional wars: when ideology defines preposition, v: *Adpositions: pragmatic, semantic and syntactic perspectives*, ur. Dennis Kurzon – Silvia Adler, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, 191–208.
- Lakoff 1987** = George Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff – Johnson 1980** = George Lakoff – Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago – London: The University of Chicago Press, 1980.
- Langacker 1987** = Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Langacker 1991** = Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar: Descriptive Application*, Stanford: Stanford University Press, 1991.
- Langacker 1993** = Ronald W. Langacker, Reference-point constructions, *Cognitive Linguistics* 4.1 (1993), 1–38.
- Langacker 2008** = Ronald W. Langacker, *Cognitive Grammar: a Basic Introduction*, New York: Oxford University Press, Inc., 2008.
- Langacker 2009** = Ronald W. Langacker, Metonymic grammar, v: *Metonymy and Metaphor in Grammar*, ur. Klaus-Uwe Panther – Linda L. Thornburg – Antonio Barcelona, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2009 (Human Cognitive Processing 25), 45–71.
- Lindner 1981** = Susan Jean Lindner, *A Lexico-Semantic Analysis of English Verb-Particle Constructions with UP and OUT*, PhD dissertation, University of California, 1981.
- Matovac 2017** = Darko Matovac, *Prijedlozi u hrvatskome jeziku: značenje, prostorni odnosi i konceptualizacija*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017.
- Panther 2005** = Klaus-Uwe Panther, The role of conceptual metonymy in meaning construction, v: *Cognitive Linguistics, Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*, ur. Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez – M. Sandra Peña Cervel, New York: De Gruyter Mouton, 2005, 353–386.
- Stevanović 1979** = Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik 2*, Beograd: Naučna knjiga, 1979.
- Šarić 2008** = Ljiljana Šarić, *Spatial concepts in Slavic: a cognitive linguistic study of prepositions and cases*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2008.
- Šarić 2014** = Ljiljana Šarić, *Prostor u jeziku i metafora: kongnitivnolingvističke studije o prefiksima i prijedlozima*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2014.
- Taylor 1995** = John R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press, 2¹995.
- Tyler – Evans 2003** = Andrea Tyler – Vyvyan Evans, *The Semantic of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

POVZETEK

O kognitivnih temeljih distribucije in alternacije predlogov *u* 'v' in *na* 'na' v hrvaščini

Določevalci prostorskih odnosov – zlasti predlogi, glagolske predpone in glagolski morfemi – so bili že od samega začetka eno od osrednjih raziskovalnih področij v okviru kognitivnega jezikoslovja. V članku so z metodološkim aparatom konceptualne metafore in metonimije ter kognitivne slovnice analizirane konstrukcije s predlogoma *u* 'v' in *na* 'na' v hrvaščini; analizirani so kognitivni temelji distribucije in alternacije omenjenih predlogov v izbranih konstrukcijah. Izhodišče članka je domneva, da vsak konkretniji pomen teh predlogov predstavlja elaboracijo njunih shematskih pomenov intralokalnosti in supralokalnosti. Analizirane so elaboracije in alternacije predlogov *u* 'v' in *na* 'na' v predložnih zvezah, v katerih predložna dopolnila označujejo prevozna sredstva, kraje, ustanove ter lokacije in dogodke. Za opis konceptualizacije teh pomenskih skupin sta uporabljeni shema POSODA in shema POVRŠINA.

SUMMARY

The Cognitive Foundations of Distribution and Alternation of the Prepositions *u* 'in' and *na* 'on' in Croatian

Determinators of spatial relations—primarily prepositions, verb prefixes, and verb particles—have been one of the central areas of research in cognitive linguistics since its very beginning. This article uses the methodological apparatus of conceptual metaphor and metonymy, as well as cognitive grammar, to analyze constructions with the prepositions *u* 'in' and *na* 'on' in Croatian; that is, to analyze the cognitive foundations of the distribution and alternation of these prepositions in certain constructions. The article proceeds from the assumption that each more specific meaning of these prepositions is an elaboration of their schematic meanings of intralocality and supralocality. The elaborations and alternations of the prepositions *u* 'in' and *na* 'on' are analysed in prepositional phrases in which prepositional complements denote means of transport, inhabited places, institutions, locations and events. The CONTAINER image schema and the SURFACE image schema are used to address the conceptualization of these semantic groups.